Vladimir ZAGAEVSCHI

ACCIDENTE FONETICE ÎN PROZA EMINESCIANĂ

Perioada de timp în care a intrat în literatură şi a activat M. Eminescu se caracterizează prin lipsa unui statut obligatoriu al limbii literare moderne, cu normele ei rigide, acestea aflându-se abia într-un stadiu de conturare / concretizare a lor, de precizare şi fixare. În acelaşi timp, după cum arată Al. Rosetti, Luceafărul poeziei noastre a activat într-o epocă de mari frământări lingvistice, când limba literară cu stilurile ei diferite era tulburată de diverse şi opuse, unul altuia, curente: latinismul în Ardeal, „pumnismul" în Bucovina, „italienismul" în Ţara Românească şi Moldova (Al. Rosetti, 1955, p. 33-58). În asemenea împrejurări, spre deosebire de alţi scriitori ai timpului, care au recurs în scrierile lor la neologisme, Eminescu a reuşit să pună în circulaţie „limba vechilor cazanii" (Al. Mateevici), „limba veche şi-nţeleaptă", s-a sprijinit în operele sale pe limba populară. I. Iordan menţiona pe bună dreptate că Eminescu „a făcut apel, fără nicio rezervă, la limba veche, la graiurile regionale..., la vorbirea familiară şi populară", utilizând în scrierile sale limba română în „toate variantele ei cronologice, teritoriale şi sociale, alegând din ele ceea ce talentul său, ajutat de un foarte fin simţ lingvistic, îi spunea că exprimă adevărul" (I. Iordan, 1956, p. 521). Profesorul Dumitru Irimia, referindu-se la limbajul poetic, concluzionează: „depăşind net, prin opera sa, paşii făcuţi în acelaşi sens de înaintaşi, Eminescu smulge cel dintâi limbajul poeziei dintre limitele închise ale limbii literare..., aduce forme abandonate de limba literară, dar conservate în limba vorbită sau în textele vechi" (D. Irimia, 1979, p. 452).

Ar mai fi de adăugat, că elemente arhaice, regionale şi populare foloseau în operele lor şi alţi scriitori ai timpului, dar o făceau intenţionat, urmărind anumite scopuri sau efecte stilistice. Eminescu însă le considera un complex organizat de elemente cu drepturi egale în ce priveşte utilizarea lor de către vorbitori, dar şi de către scriitori (I. Iordan, 1955, p. 522).

BDD-A20590 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

În proză, ca și în poezie, Eminescu folosește cuvinte și forme originare / rudimentare, forme intermediare în evoluție, regionale, familiare, populare. Rareori, pe una și aceeași pagină, chiar în una și aceeași frază (!), pot fi întâlnite forme în două variante: una dialectală și alta din limba exemplară.

În cele ce urmează ne propunem să evidențiem o serie de particularități ale limbajului prozei eminesciene, ce țin de domeniul fonetic, de fenomenele fonetice accidentale: asimilarea, disimilarea, rotacismul, proteza, afereza, metateza, sincopa, apocopa.

Asimilarea. 1. *Asimilarea vocalică totală regresivă*

M. Eminescu folosește forme fonetice tip **ă-á > a-á**: (nu) *calcáse* (FF, 13)[1]; *fațarnic* (C, 75); *încarcase* (LA, 67); *îmbracat* (SD, 28); *înalțatele* (aripi) (SD, 52); (se) *înalța* (SD, 54); (care) *lasa* (C, 100); (nu) *lasa* (SD, 35); (un) *magár* / (un) *magári* (LA, 71); *matásă* (C, 83); *sarác* (SD, 27); *zapádă* / *zapáda* (C, 101, 102). Asemenea forme fonetice se întâlnesc și în primele monumente literare din sec. al XVI-lea (Densusianu, 1961, p. 69), dar și azi în graiurile moldovenești din zona nord-estică (*Tratat*, p. 211-212; vezi și: *ALR I* 1: h. 136 „vătămat"; *ALM I* 1: h.h. 147 „bărbat", 148 „măgar", 149 „mărar", 150 „mășcat").

Fenomenul în graiuri a fost discutat de S. Pușcariu, R. Todoran, Al. Graur și I. Iordan (*Tratat*, p. 211-212, p. 238). Se întâlnesc, mai rar, și forme neasimilate: (se) *depărt*a (C, 83); *fărmăcat* (C, 101); (un) *măgari* (LA, 71); (așa) *număra* (ea) (LA, 68); *sărac* / *săracul* (SD, 27, 33) și forma hipercorectă *bălaur* (GP, 160).

În unele cuvinte, literare, normate, cum ar fi: *a blestema, blestem*, *nisip, pereche, perete, rotund, a speria, speriat,* au fost fixate fonetisme originare, neasimilate, caracteristice graiurilor moldovenești. Ex.: (un) *blăstắm* (FF, 18); (niște) *blăstămății* (C, 75) (lat. *blastimare*); (volburele de) *năsip,* (răscolindu-se) *năsipul*, (pe) *năsipul* (încă fierbinte), (se culcă în) *năsip*, (din) *năsip*, *năsipul* (pustiei) (FF, 18, 19, 20[3], 21) (sl. *насыпъ*); *păréche* (LA, 66; C, 73) (lat. *paricula*); *păréte*, cu toate formele de număr și caz (SD, 26, 29[2], 31, 33[2,] 40, 43, 45[2,] 46, 47, 49, 60, 61, 62[2]; C, 73[2], 74: *cai verzi pe păréți*, 79[2], 83, 90, 98[2]) (lat. *parietem*); (*bărbia*) *rătúndă* (C, 77); *rătunzită* (SD, 64) (lat. *retundus, -a, -um*); *spăriétului* (portar) (C, 75); (se uita) *spăriós* (SD, 48) (lat. *expavorare*). Alături de formele originare, neasimilate au fost atestate și forme asimilate, literare: *nisipul* (cel fierbinte), (un) *nisip* (de diamant), *nisipul* (pustiului) (FF, 13), (bărbie) *rotunzită* (C, 74); (bărbia se) *rotunzește* / (se) *rotunzea* (C, 92).

2. *Asimilare vocalică totală progresivă*

Forma verbală *a mulțămi* (din *La mulți ani!* > *a mulți ani* > *a mulțămi* > dialect. *a mânțăn'i*), originară, neasimilată, caracteristică graiurilor de tip moldovenesc, este cea preferată în proza eminesciană, prezentându-se în diferite forme gramaticale (forme temporale, forme participiale adjectivizate sau adverbializate) (FF, 15[2], 16; SD, 50; C, 74, 86, 92, 99). Forma *a mulțumi*, asimilată, literară, normată, caracteristică graiurilor de tip muntenesc, a fost întâlnită o singură dată: *îți mulțumesc* (GP, 183).

BDD-A20590 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

3. *Asimilarea consonantică parțială regresivă în contact*

Adjectivul *subțire* (lat. *subtilis*) a fost atestat la Eminescu în forma lui disimilată, așa ca în limba vorbită: (cu buzele) *supțiri* (și roze) (GP, 116).

Disimilarea. 1. *Disimilare consonantică totală progresivă la distanță (armonică): r – r > r – #*

În cuvântul *fereastră* (lat. *fenestra, -ae*) Eminescu folosește, de preferință, forma lui disimilată *fereastă* (pl. *fereste*), formă specifică graiurilor teritoriale.

În cele trei proze antume mai mari *(Făt-Frumos din lacrimă, Sărmanul Dionis și Cezara*) am întâlnit substantivul *fereastră*, la diferite forme de număr și caz, de 47 de ori, dintre care 30 de cazuri în formă disimilată. Cele două variante, originară literară (*fereastră*) și disimilată dialectală (*fereastă*), pot fi atestate pe aceeași pagină (vezi: FF, 20; SD, 29, 49; C, 73) sau chiar, mai mult, în aceeași frază. Ex.: „În zidul lung și nalt al monăstirei, privit din grădină, se văd *ferești* cu gratii negre, ca *ferestrele* de chilii părăsite" [...] (C, 73). În poezia *Cugetările Sărmanului Dionis* Eminescu pune forma disimilată regională *fereastă* în rimă cu cuvântul *creastă*:

„Un regat pentru-o țigară s-împlu norii de zăpadă / Cu himere!... Dar de unde? Scârțâie de vânt *fereasta*, / În pod meaună motanii – la curcani vânătă-i *creasta* / Și cu pasuri melancolici meditând îmblă-n ogradă", iar în poezia *Pe aceeași ulicioară*... poetul încrucișează în rimă forma de plural *ferești* cu forma verbală *ivești*: „Pe aceeași ulicioară / bate luna în *ferești* / numai tu de după gratii / Veșnic nu te mai *ivești*!".

2. *Disimilare consonantică parțială regresivă la distanță: r – r > l – r*

În limba literară, normată, formele morfologice ale verbului *a tulbura*, ale substantivului verbal *tulburare* (lat. *turbulare*) și ale adjectivului *tulbure* (lat. *turbulus*), sub aspect fonetic, sunt niște forme disimilate, conform formulei din subtitlu. În toate cele șapte proze eminesciene, supuse cercetării noastre, au fost atestate numai forme originare, dialectale, nedisimilate (*a turbura, turburare, turbure*: r – r > r – r) (vezi: FF, 6, 18, 20, 22, 22[2]; SD, 40, 49, 62; C, 77, 84, 90; GP, 113, 122, 129-133, 136, 138[2], 144, 147-149, 151, 152[3], 166[2], 167, 181[2], 182[2], 185; în LA, TN, PI – niciun exemplu).

Aducem câteva exemple: „ochii *se turburară*" (GP, 130); „dar cine știa că inima ei o să aibă asemenea *turburări*" (C, 84); „făclia arunca o lumină *turbure*, roșie, galbenă și somnoroasă" (SD, 40); „florile triste și *turburi* se-nălbiră ca mărgăritarul cel strălucit" (FF, 22). Varianta originară poate fi întâlnită la Eminescu și în poezie: „Dar ș-acum *turburând* stele pe-ale Nilului lungi unde" (*Egipetul*).

După aceeași schemă (r – r > l – r) putem urmări și schimbarea în variante prin disimilare a substantivului *ulcior*, atestat doar în proza *Cezara* de trei ori, la aceeași pagină: *ulcior* (de două ori), variantă normată, literară, disimilată, și *urcior* (lat. *urceolus*), variantă originară, dialectală, nedisimilată (C, 98): „un ulcior cu apă"; „mirosind apă din *ulcior*"; „nu rămâne decât *urciorul* de lut".

BDD-A20590 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

3. *Disimilare consonantică totală regresivă în contact (diferențiere)*

Verbul *a rupe*, în diverse forme morfologice, a fost întâlnit în proza eminesciană, cu excepția unui singur caz (SD, 58), doar în varianta sa originară: *a rumpe* (lat. *rumpere*), formă fonetică nedisimilată, regională (SD, 59; GP, 142, 148[2], 178[2], 189[2] – 8 cazuri). Această variantă a fost atestată și în poezie: „Ș-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă / Ce-o să anunțe câinii, ca inima-mi s-o *rumpă*" (*Rugăciunea unui dac*). Limba literară, exemplară legiferează varianta disimilată *a rupe*.

Rotacismul. Fenomenul apare în forma de G.D. a pronumelui indefinit *nimănui* (lat. *neminis*), deci forma rotacizată este *nimărui*, fixată în proza eminesciană (SD, 61, 70; C, 100), dar și în poezie: „Și mi-s dragă mie însămi, pentru că-i sînt dragă lui – / Gură tu! învață minte, nu mă spune *nimărui*" (*Călin*); „Astfel trece și viața-mi, / Dar o floare-n valu-i nu e, / Nici nu spun ca tine doru-mi / *Nimărue, nimărue*" (*Ce șoptești atât de tainic*). Totuși, un singur exemplu: *nimănui,* variantă originară, nerotacizată, am fixat în proza *Avatarii faraonului Tlà* (p. 235).

Proteza. Eminescu folosește în proza literară, în egală măsură, forma verbului *a coborî* (v. sl. *погорь*), originară, literară, neprotezată (GP, 124, 167, 169, 174), și varianta *a (se) scoborî*, regională, protezată (FF, 20; GP, 124, 165, 185, 187). Este de menționat că la aceeași pagină se întâlnesc ambele variante: „Și iată ce-am visat. De sus, sus, din acele stânci mișcătoare, ce lumea li zice nori, vedeam o rază *coborându-se* tocmai asupra mea. Și pe rază *se scobora* o femeie îmbrăcată într-o haină lungă și albă... era maica mea" (GP, 124).

Sunt atestate și alte cuvinte protezate, de circulație regională: „mă *acațăr* în hainele rupte" (TN, 195; literar: *a cățăra*; et. discutabilă, complicată prin contaminări de cuvinte); „în apa în care *s-acufundau*" (GP, 185; literar: *a se cufunda* < lat. *confundare*). În poezie Eminescu folosește și alte cuvinte regionale protezate: „Din a valurilor sfadă prorociri se *aridic*" (în rimă cu *antíc*) (*Egipetul*); „Și cununi de flori uscate fâșâiesc *amirosind*" (în rimă cu *sfârâind*) (*Înger și demon*); „Să nu cumva *să se-amăsoare*" (în rimă cu *soare*) (*Fata în grădina de aur*) ș.a.

Afereza. În proza eminesciană se întâlnesc și cuvinte aferezate, cu nuanțe regionale: „În momentul acela acoperemântul prinse foc, grinzile începură a trosni, *mestecându-se* cu flacăra..." (GP, 165; literar: *a amesteca* < lat. *ammixticare*), alături de varianta literară *a amesteca* (GP, 166, 167); „Aici pașii noștri deveniră mai grei, urcarea mai *nevoioasă*" (GP, 178; literar: anevoie < *a* + *nevoie* < bulg. *неволя*); „ieșiră repede din mănăstire, spre *a-și stâmpăra* graba mersului abia în drumul mare" (C, 75; literar: *a-și astâmpăra* < lat. + **ex-temperare*); „numai eu stau cu ochii *țintiți*" (TN, 198; literar: *a-și aținti* < *a* + *țintă* < *v. sl. цента*); „El... s-a îmbrăcat în *trențe*" (GP, 183; literar: *zdrențe* < cf. sl. *съдрати* „a jupui"); dar și: „vro doi cerșitori *zdrențuiți*" (GP, 148); „Deodată-n *tuneric* luciră doi înfricoșați" (GP, 173; literar: *întuneric* < lat. *internebricare* / *in* + *tenebricus* „întunecat").

BDD-A20590 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

Din necesități de versificație (păstrarea ritmului) Eminescu recurge la afereză și în poezie: „M-or *coperi* cu drag / Aduceri aminte" (*Nu voi mormânt bogat*).

Metateza. Cuvântul *văgăună* (et. nec.) a fost fixat în proza eminesciană în forma *găvăună*, variantă regională moldovenească, metatezată (SD, 33). Fenomenul poate fi înregistrat și în poezie: *găvăună* în rimă cu *întruna* și *totuna* (v. *Cugetările sărmanului Dionis*). Eminescu folosește, de asemenea, forma *crâșmă* (bulg. *кръчма*, s-cr. *крчма*), originară, nemetatezată, dialectală, varianta literară fiind cea metatezată: *cârciumă.* Ex.: „Dintr-o *crâșmă* deschisă s-auzea o vioară schingiuită" (SD, 26).

Apocopa. Apocopa apare la M. Eminescu în sintagma *vină-coa* [ce], atât în proză (SD, 33), cât și în poezie: „*Vino-ncoa* să stăm de vorbă, unice amic și ornic, / De-ar fi'n lume-un sat de mâțe, zău! Că-n el te-aș pune vornic" (*Cugetările sărmanului Dionis*).

Sincopa. M. Eminescu utilizează forme sincopate ale cuvintelor ca în graiurile moldovenești, unde vorbitorul tinde spre o închidere a vocalelor neaccentuate, spre o reducere a lor până la imperceptibil, conform legii economiei efortului verbal. Fenomenul a fost atestat atât în proză: „*Fărmăturile* acelui bulgăre se numesc imperii" (SD, 50); „n-ar fi putut decât *să sfarme* de gelozie opera sa" (GP, 137; literar: *a sfărâma* < din *fărâmă* < alb. *thërrime*), cât și în poezie: „Sfărmați din *dărmături* gigantici piramide" (*Împărat și proletar*); „*A frumseții* haruri goale, ce simțirile-i adună..."; „Tu-ți arzi ochii și *frumseța...*" (*Călin*).

În concluzie putem spune că Mihai Eminescu, în proza literară, de altfel ca și în poezie, rămâne a fi un neîntrecut maestru al cuvântului, care a știut să selecteze cu mult talent și să pună în circulație un întreg arsenal de mijloace lingvistice, care cuprind în sine într-un tot „limba vechilor cazanii" (Al. Mateevici) sau, cum spunea însuși Eminescu, „limba veche și-nțeleaptă" (*Scrisoarea II*) și limba pe „care-o cântă pe la vatra lor țăranii" (Al. Mateevici).

BIBLIOGRAFIE

1. Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, secolul al XVI-lea, ediție îngrijită de J. Byck, București, 1961, 456 p.

2. Iorgu Iordan, *Observații cu privire la limba poeziilor lui Eminescu*, în *Studii eminesciene* (75 de ani de la moartea poetului), București, 1956, p. 519-532.

3. Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, 1979, 472 p.

4. Alexandru Rosetti, *Limba poeziilor lui Mihail Eminescu*, în *Al. Rosetti, Studii lingvistice*, București, 1955, p. 33-58.

5. *Tratat de dialectologie românească*, coordonator: dr. V. Rusu, Craiova, 1984, 858 p. + 177 hărți.

* * *

1. *Dicționar explicativ al limbii române*, București, 1975, 1050 p.

2. *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1989, 696 p.

BDD-A20590 © 2010 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)

3. Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești, redactori: N. Raevschi, M. Gabinschi, Chișinău, 1978, 680 p.

* * *

1. M. Eminescu, *Opere alese*, vol. I, ediție îngrijită și prefațată de Perpessicius, București, 1964, LVIII + 422 p.

2. M. Eminescu, *Poezii*, ediție îngrijită de Perpessicius, ediția a II-a, București, 1960, XXIV + 668 p.

3. M. Eminescu, *Proză literară*, ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, cu un studiu introductiv de Eugen Simion, București, 1964, LXXXII + 398 p.

ABREVIERI

FF – *Făt-Frumos din lacrimă*

SD – *Sărmanul Dionis*

LA – *La aniversară*

C – *Cezara*

GP – *Geniu pustiu*

TN – *Toma Nour în ghețurile siberiene*

PI – *Povestea indică*

NOTE

[1] Materialul faptic a fost extras din următoarele proze: *Făt-Frumos din lacrimă* (abreviat: FF), *Sărmanul Dionis* (SD), *La aniversară* (LA), *Cezara* (C), *Geniu pustiu* (GP), *Toma Nour în ghețurile siberiene* (TN), *Poveste indică* (PI), publicate în ediția: M. Eminescu, *Proză literară*, Ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, București, 1964, 398 p. Abrevierile din paranteze indică opera respectivă și pagina.

BDD-A20590 © 2010 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 05:54:17 UTC)